

„**Hatalmas hittel hisszük mégis...**” *Szeizmográf a Szabadság téren: Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel, 1956–1971*, szerk. Somorjai Ádám és Zinner Tibor, Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest, 2010.

Úgy tűnhet a XX. századi magyar történelem iránt érdeklődő közönség számára, hogy az utóbbi időben nagy lendületet vett a Mindszenty-kutatás. Azonban azt is lehetne mondani, hogy a sok fázisból álló, aprólékos történészi munkavégzés mostanra hozta meg a gyümölcsseit. 2015-ben jelentek meg új és teljes – több szövegváltozatot is magában foglaló – kiadásban a hercegprímás emlékiratai, és ugyanebben az évben az olvasók polcára kerülhetett Balogh Margit Mindszentyről írott kétkötetes monográfiája is. A Somorjai Ádám OSB és Zinner Tibor által jegyzett *A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza* című, a vatikáni államtitkárokkal folytatott Mindszenty-levelezést tartalmazó könyvet pedig 2016 márciusában mutatták be. Éppen ezért érdemes elővenni az említett Somorjai–Zinner páros *Szeizmográf a Szabadság téren* című 2010-es kötetét, amely Mindszentynek az Egyesült Államok elnökeivel és külügyminisztereivel folytatott levelezésébe enged betekintést.

Átlagos történelmi ismeretekkel rendelkező olvasó is sejthetné, milyen ügyekben és témákban levelezhetett a bíboros. Nem véletlenül jutottak szüntelenül eszembe egy másik „nagy száműzött”, II. Rákóczi Ferenc reményeire utaló sorok Vári Fábrián László *Útban Törökország felé* című verséből: „Otthon zsidóbadást hord az ájer, / a vetést véreső veri, / elhullatják virágaikat / az akasztófák ágai. / Hatalmas hittel hisszük mégis: / hamarost lesz majd visszaút, / és a tengeről visszakapunk / lobogót, várfalat, falut.”

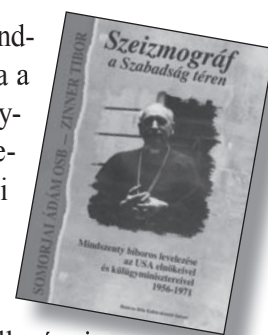
Mégis, ismervé az 1956 utáni történelem alakulását, joggal tehetné fel a kérdéseit az olvasó, hogy miért olyan érdekes mindez? Megvalósult-e bármi az elveihez és álláspontjához mereven ragaszkodó főpap javaslataiból? Voltak-e váteszi látomásai a történelem folyamataira nézve? Lehet-e találni valamilyen elhallgatott igazságot, nagy jelentőséggel bíró tény a levelekben? Vagy talán az amerikai nagykövetségen elszigeteltségben élő hős belső drámájának a lenyo-

matait mutatja be a kötet? Nehéz mind ezekre válaszolni, még akkor is, ha a feltett kérdések közül néhányra egyértelmű és rövid nemmel lehetne felelni. Nehéz, mert Mindszenty egyéni sorsa kicsinek tűnik a világtörténelem előregördülő, ember-milliárdokat mozgó, hatalmas kerekai között. Forogtak azok nélküle, és ellenére is.

Az 1956. november 4-ét követően kialakult helyzetnek rendezetlensége, a diktatúrák börtönében, illetve a követségen eltöltött *fogságának* tapasztalata, a leveleiből visszatükröződő kitartása és állhatatos természete, az elszigetelésére tett erőfeszítések mégis óriássá emelik, hiszen azt látjuk: egy személyben próbált birkózni a nála jóval nagyobb földi hatalmak politikai és diplomáciai stratégiáival – a történelemformáló erővel. De mi a helyzet a történelmi *emlékezet* és az abból fakadó erkölcsi és identitásbeli alapköveink formálásával? Amikor a „győztesek” érdekei szerint írt történelem mögül más irányba fordul, vagy eltűnik az erő, halványulni kezdenek a korábbi narratívák, megszólalhatnak a „vesztesek” is. Lehetséges-e, hogy az emlékezet szféráiban végül Mindszenty kerekedik felül?

A szerzők mindezt nem akarták narratív „beavatkozásokkal” befolyásolni. A bevezetőben egy teljes bekezdést szenteltek annak, hogy leszögezzék, mi *nem* vezérelte őket. Mondhatni, a jó történész óvatosságával – de szakszerűen – rábízta a hercegprímásra, hogy beszéljen magáért, hiszen sokan és sokféleképpen teszik tetteit és megnyilatkozásait mérlegre. Mindszenty még ma is vizsgálat alatt áll. Már csak ezért sem kívánhatták elfedni emberi hibáit, tárgyi tévedéseit, sem pedig szeplőtlen hősként feltüntetni őt.

A szigorú történész részéről jogos kritika érhetné a kötetet, amiért az nem teljesen „natúr” forráskiadvány, ráadásul a levelek és diplomáciai iratok az amerikai National Archives and Records Administration (NARA) archívumából származnak, tehát magyar kutató számára nehezen hozzáférhető dokumentumokról van szó. Ugyanakkor mindezt az olvashatóságot segítő számos magyarázat, összefoglalás, kiegészítő és pontosító adat, a felesleges részek elhagyása ellensúlyozza, jelentősen javítva az olvasási élményt. Így nem fenyeget az a veszély, hogy a könyvet csak a témában járatos szakértők forgathatják az érdeklődés elvesztése nélkül, sem pedig az, hogy az olvasó ne tudjon távolságot tartani a bíboros leveleitől.

(Egy mondat erejéig azonban fel kell hívni a figyelmet arra az eléggé el nem ítéhető szerkesztési hibára, hogy a tartalomjegyzék oldalszámái nem egyeznek meg a fejezetek kezdő oldalszámaival.)

A források korszakolása három részre oszlik: az 1956–1962, 1963–1966 és az 1967–1971 közötti évekre. Alapvetően a történetnek két oldala bontakozik ki. Az egyik a feladódé, Mindszenty Józsefé, aki – hol felindultan, hol csalódottan, hol közleményszerűen – írja leveleit hazája és nyája, az emberi jogok, a vasfüggöny mögé került népek érdekében, reagálva a magyar belpolitika és a világpolitika rezdüléseire. A másik az amerikai nagykövetség tisztviselőié, akikre nagy terhet rótt a főpap jelenléte.

Nem voltak embertelenek vele. A komoly magyarországi tapasztalatokkal bíró Garret G. Ackerson ügyvivő empátiát is tanúsított iránta. Ackerson utóda, Horace G. Torbert Jr. pedig egyszer azt írta Mindszentyről: „talán az is jót tesz a lelkünknek, hogy folyamatosan jelen van ez a történelmi realitások egyik oldalára figyelmeztető mementó”. Ám azt is hozzátette: „semmiképp sem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy a ránk gyakorolt hatása veszélyezteti az objektivitásunkat, mert biztos vagyok abban, hogy ez nincs így”. És nem is volt úgy. Az Egyesült Államok diplomatáinak alapeljárása az volt, hogy Mindszenty leveleit – néhány ritka esettől eltekintve – gyakorlatilag nem engedték eljutni az elnök íróasztalára. Jogosan tartottak attól, hogy egy válaszevél hamis illúziókba ringatná a hercegprímást, aki csak újabb és újabb leveleket írta, ami – megfogalmazásuk szerint –, „feszélyező” lenne az elnök számára. Az általuk politikainak és egyházinak minősített kérdésekben nem reagáltak, mindössze szóbeli közlést adtak arról, hogy a címzett megkapta a levelet. Tartották magukat ahhoz is, hogy nem kívánnak a Mindszenty által felvetett módokon a különböző ügyekbe belebonyolódni, sem a magyar belpolitikába, sem pedig más, harmadik felet érintő kérdésekbe. Nem engedték azt sem, hogy a bíboros személyes levelezésre vegye igénybe a követséget. Jelentősebb érdeklődés és válaszadási készség kizárólag akkor mutatkozott, amikor a „vendég” menedéjogi helyzetéről, státuszáról volt szó.

A magát továbbra is Magyarország érdekében – álláspontja szerint legitim módon – eljárni köteles hercegprímást bosszanthatta is mindez, mert nem egyszer bíráló megjegyzésekkel illette az Egyesült Államok szerepét az első és a második világháborút lezáró békékben. Úgy gondolta, hogy Magyarország alkotmányossága 1944. március 19-én megszakadt. Nem tartotta törvényesnek az Ideiglenes Nemzeti Kormány felállításával (1944. december 22.) kezdődő rendszerváltást. Egy levelében megfogalmazta azt is, hogy szerinte a magyar emigráns köröket nem vezethetnek olyanok, akik „1956. október 23. előtt Moszkvát szolgálták vezető pozíciókból (pl. Király [Béla]), vagy akik 1948 előtt segítettek Moszkvának alkotmányos eszközökkel konszolidálni a kommunizmust Magyarországon (pl. Nagy Ferenc, Kéthly Anna, Varga Béla). Az igazi szabadságharcosoknak semmi befolyásuk nincs.” Érthető módon Trianon és a párizsi békeszerződés kérdése, a magyar emigráns politika ügye, az Egyesült Államokat érintő kritikái enyhén szólva sem nyerhették el „vendéglátóinak” a rokonszenvét.

Viszont számos esetben rendkívül rugalmasan és magas színvonalú érveléssel kapcsolta össze Magyarország (illetve a közép- és kelet-európai rabnemzetek) kérdését a világpolitika aktuális témaival – így a gyarmati sorban élő népekével, az emberi jogok érvényesítésének feladataival, a kettéosztott Németország körül kialakuló nagyhatalmi küzdelemmel. Az általa hangoztatott ügyekben úgy látta, hogy kéreéseinek nem tesz eleget az amerikai politika, végül a *détente* (az enyhülés) időszaka is rosszul érintette őt. „Divatjamúlt vendéggé váltam” – vontta meg a mérleget egy helyen.

A könyv értékes forrásokat tár az olvasó elé, melyek többet jelentenek, mint egy helyzet fogságában rekedt ember „monológjait” vagy „vádiratait”. Nem egyszerű ember tollából születtek – „hatalmas hittel”. Ezek Magyarország hercegprímásának levelei, sőt, tartalmukban és sorsukban ott van minden, ami miatt a XX. század „frontvonalából” írt üzeneteknek is tekinthetjük őket.

Szokolay Domokos